ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 8 (2018)

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

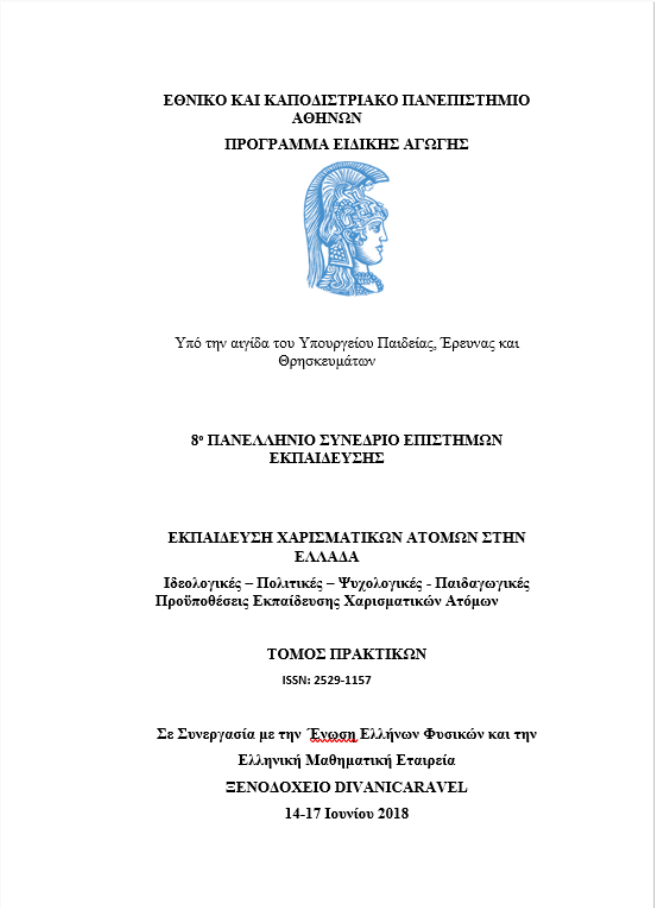

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιδεολογικές – Πολιτικές – Ψυχολογικές - Παιδαγωγικές Προϋποθέσεις Εκπαίδευσης Χαρισματικών Ατόμων

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL

14-17 Ιουνίου 2018

Διαταραχή προκλητικής εναντίωσης και επιθετική συμπεριφορά σε έγκλειστους ανηλίκους με παραβατική συμπεριφορά

Τιμόκλεια Ζαχαρογέωργα, Γιάννης Παπαδάτος, Σταμάτης Αντωνίου, Φωτεινή Πολυχρόνη

doi: 10.12681/edusc.2679

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ζαχαρογέωργα Τ., Παπαδάτος Γ., Αντωνίου Σ., & Πολυχρόνη Φ. (2020). Διαταραχή προκλητικής εναντίωσης και επιθετική συμπεριφορά σε έγκλειστους ανηλίκους με παραβατική συμπεριφορά. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, *8*, 294–309. https://doi.org/10.12681/edusc.2679

Διαταραχή προκλητικής εναντίωσης και επιθετική συμπεριφορά σε έγκλειστους ανηλίκους με παραβατική συμπεριφορά

Τιμόκλεια Ζαχαρογέωργα, ψυχολόγος, υποψ. Διδάκτωρ ΠΤΔΕ-ΕΚΠΑ

e-mail: timoclia@hotmail.com

Γιάννης Παπαδάτος, Ομ. Καθηγητής ΠΤΔΕ – ΕΚΠΑ

e-mail: papadatosj@primedu.uoa.gr

Σταμάτης Αντωνίου, Αν. Καθηγητής ΠΤΔΕ - ΕΚΠΑ

e-mail: as_antoniou@primedu.uoa.gr

Φωτεινή Πολυχρόνη, Αν. Καθηγήτρια, Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ

e-mail: fpolychr@psych.uoa.gr

Περίληψη

Η διεθνής έρευνα και εμπειρία επισημαίνει την αύξηση της νεανικής παραβατικότητας στην Ευρώπη, καταδεικνύοντας τις καταστροφικές συνέπειες που έχει το πρόβλημα για τον ίδιο τον παραβάτη και το κοινωνικό σύνολο. Τονίζει την αναποτελεσματικότητα των σωφρονιστικών προγραμμάτων και την αναγκαιότητα σχεδιασμού παρεμβάσεων που λαμβάνουν υπόψη τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των ανήλικων παραβατών, τα οποία ενισχύουν και συντηρούν την παραβατική συμπεριφορά. Αναγνωρίζοντας την περιορισμένη μελέτη του προβλήματος στον ελληνικό χώρο, η παρούσα έρευνα στοχεύει στη διερεύνηση των εξωτερικευμένων προβλημάτων που εμφανίζουν οι ανήλικοι παραβάτες, όπως αυτά ταξινομούνται και περιγράφονται στο σύστημα Achenbach για Εμπειρικά Βασισμένη Αξιολόγηση (ΣΑΕΒΑ). Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο εκτενέστερης ερευνητικής εργασίας τον Απρίλιο του 2013 στα γυμνάσια της Ελλάδας που λειτουργούν μέσα σε φυλακές. Το δείγμα αποτέλεσαν 45 μαθητές αρσενικού φύλου ηλικίας 16-19 ετών και οι 20 καθηγητές των σχολείων. Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο για εφήβους του συστήματος Achenbach (ASEBA/YSR) και αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο/συνέντευξη για τους εκπαιδευτικούς. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας οι ανήλικοι κρατούμενοι παρουσιάζουν σε υψηλά ποσοστά επιθετική και παραβατική συμπεριφορά, προβλήματα τα οποία δεν αντιμετωπίζονται κατά την άποψη των εκπαιδευτικών ούτε από το σχολείο ούτε από το σωφρονιστικό ίδρυμα. Με βάση τα συμπεράσματα προτείνεται τα προγράμματα αποκατάστασης και επανένταξης των παραβατικών μαθητών να περιλαμβάνουν στοχευμένες παρεμβάσεις για την πρόληψη και την αποτελεσματική αντιμετώπιση της επιθετικότητας και της διαταραχής διαγωγής.

Λέξεις -Κλειδιά: Νεανική παραβατικότητα; Επιθετικότητα; διαταραχή διαγωγής

Abstract

International research and experience shows the increase of juvenile delinquency in Europe, demonstrating the disastrous consequences of the problem for the offender himself and the community as a whole. It stresses the ineffectiveness of rehabilitation programs and the need to design interventions that take into account the psychosocial characteristics of juvenile delinquents, which reinforce and sustain delinquent behavior. Recognizing the limited study of the problem in Greece, this research aims at exploring externalizing problems of juvenile offenders as they are classified and described in the Achenbach system for Empirically Based Assessment. The present study was carried out as part of a more extensive research work in April 2013 in junior high schools operating in prisons. The sample consisted of 45 male students aged 16-19 and 20 school teachers. The Achenbach questionnaire for adolescents (ASEBA / YSR) and a self -referral questionnaire / interview for teachers were used to collect the data. According to the results of the survey, juvenile inmates show high rates of aggressive and offending behavior, which are not addressed in the view of teachers either by the school or the rehabilitation institution. Based on the findings, it is proposed that rehabilitation and reintegration programs for juvenile offenders include targeted interventions to prevent and effectively deal with aggression and conduct disorder.

Key words: Juvenile delinquency; Aggression; conduct disorder

Εισαγωγή

Η παραβατική συμπεριφορά είναι μια μορφή αντικοινωνικής συμπεριφοράς που αποτελεί σήμερα σημαντικό θέμα μελέτης και έρευνας στο χώρο της εκπαίδευσης, της κλινικής, της κοινωνικής και της δικαστικής ψυχολογίας. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, το πρόβλημα είναι υπαρκτό σε όλες σχεδόν τις χώρες, με ερευνητές να καταδεικνύουν πως τα ποσοστά των νέων με παραβατικότητα ανέρχονται στο 26% του συνολικού πληθυσμού (Griffin, 2017. Μανιαδάκη, 2013. Sander, Patall, Amoscato, Fisher, & Funk, 2012. Umair & Azka, 2016). Εν τούτοις, τα προγράμματα αντιμετώπισης του προβλήματος σε διεθνές επίπεδο κρίνονται αναποτελεσματικά, εφόσον ένας μεγάλος αριθμός των ανήλικων παραβατών υποτροπιάζουν εκδηλώνοντας συχνότερες και βαρύτερες παραβατικές πράξεις (Alain & Desrosiers, 2016. Dowd, 2015. Griffin, 2017. Segrado, 2016). Το ίδιο ισχύει και στη χώρα μας, αφού με βάση τα συμπεράσματα ελληνικών ερευνών οι βελτιώσεις των σωφρονιστικών ιδρυμάτων δεν έχουν μειώσει τα ποσοστά της ανήλικης παραβατικότητας (Antigone, 2015. Βλάσσης, 2009. Μαλλούχου, 2014. Μανιαδάκη, 2013. Παπαδάτος, 2003. Χαϊρπάρογλου, 2010). Η διεθνής έρευνα και βιβλιογραφία καταδεικνύει πως για να γίνουν αποτελεσματικά τα προγράμματα ένταξης των σωφρονιστικών ιδρυμάτων θα πρέπει να ικανοποιούν τις προσωπικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές ανάγκες όλων των ανήλικων παραβατών (Bhatta, Jefferis, Kavadaw, Alemagno, & Shaffer- King, 2014. Chhabra, 2017. Griffin, 2017. Παπαδάτος, 1990. Teplin, Welty, Abram, Dulcan, Washburn, McCoy & Stokes, 2015. Thompson & Morris, 2016. Young, Green, & Church, 2017. White, 2017).

Οι ανήλικοι παραβάτες ως άτομα που διανύουν την περίοδο της εφηβείας τους έχουν ιδιαίτερες ανάγκες, αρκετά διαφορετικές από εκείνες των ενηλίκων. Κατά τους Καφασάρη, Βλάσση και Γερουκάλη (2007) ο ανήλικος δεν είναι μικρογραφία του ενηλίκου, αλλά μια ιδιόρρυθμη ανθρώπινη ύπαρξη με τη δική του ξεχωριστή προσωπικότητα και συμπεριφορά. Αντιλαμβάνεται τον κόσμο με έναν μοναδικό τρόπο,

εντελώς ξεχωριστό σε σχέση με τους άλλους (Γαλανάκη, 2003) γι' αυτό ακριβώς το λόγο χρειάζεται ειδική μεταχείριση προσαρμοσμένη στην προσωπικότητα και τις ιδιαίτερες ανάγκες του. Ως εκ τούτου, αποφασιστική σημασία στην αντιμετώπιση αλλά και την πρόληψη της παραβατικότητας ανηλίκων έχει η ψυχολογική υποστήριξη που παρέχεται σε αυτούς τους νέους (Andrews & Bonta, 2010. Παπαδάτος, 2003. Teplin et al., 2015).

Όπως υποστηρίζει ο Κουράκης (1999) ο παραβάτης έφηβος πολλές φορές ακροβατεί ανάμεσα σε δύο αντίθετους ρόλους: στο ρόλο του μη προκλητικού εφήβου απέναντι στους γονείς του και στο ρόλο του «σκληρού» απέναντι στην παρέα του. Προσπαθεί έτσι να εναρμονίσει τις προσωπικές του απαιτήσεις με τις υπερατομικές ιδέες ως προς το τι είναι καλό και τι είναι κόσμιο και να συμμορφωθεί με τους κανόνες της κοινωνίας στην οποία πορεύεται. Σε αυτή ακριβώς την φάση της ζωής του είναι κρίσιμη η βοήθεια που θα λάβει ως προς τις αποφάσεις του.

Από την άλλη πλευρά, δεν είναι μικρός ο αριθμός των ανήλικων παραβατών που παρουσιάζουν σοβαρά ψυχοσυναισθηματικά προβλήματα που απαιτούν εξειδικευμένη ψυχολογική υποστήριξη (Griffin, 2017. Teplin et al., 2015. Underwood & Washington, 2016). Οι Grisso (2008) και Greenwood (2008) υποστηρίζουν ότι όλα σχεδόν τα άτομα με σοβαρές συναισθηματικές διαταραχές εκδηλώνουν συνεχή παραβατική συμπεριφορά σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Κάποια από αυτά αναπτύσσουν επιθετική συμπεριφορά που τους οδηγεί στην παραβατικότητα (Cima, Vancleef, Lobbestael, Meesters, & Korebrits, 2014), ενώ άλλα εκδηλώνουν συναισθηματικές διαταραχές όπως είναι το έντονο άγχος, η κατάθλιψη, ο αυτοκτονικός ιδεασμός και το μετατραυματικό στρες μετά την είσοδό τους στο σωφρονιστικό ίδρυμα (Bhatta, Jefferis, Kavadas, Alemagno & Shaffer-King, 2014. Larson & Grisso, 2011). Κατά συνέπεια, η μεταχείριση του ανήλικου παραβάτη πρέπει να βασίζεται στα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά και τις ιδιαίτερες ανάγκες του προκειμένου να επανενταχθεί με επιτυχία στην κοινωνία.

1. Σκοπός και μεθοδολογία της έρευνας

Η παρούσα εργασία αποτελεί μέρος εκτενέστερης έρευνας με βασικούς στόχους (α) τη διερεύνηση των ψυχοκοινωνικών και εκπαιδευτικών χαρακτηριστικών των ανήλικων παραβατών και (β) τον ορισμό δεικτών και κριτηρίων που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν το σχεδιασμό και την ανάπτυξη αποτελεσματικών προγραμμάτων ψυχοπαιδαγωγικής παρέμβασης για ανήλικους παραβάτες. Η αναγκαιότητα διεξαγωγής της έρευνας προέκυψε κυρίως από τον περιορισμένο αριθμό σχετικών μελετών στις περισσότερες χώρες του Δυτικού κόσμου συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας (Artinopoulou, 2013. Gogoni, Athanasaki, & Venni, 2015. Κάκουρος & Μανιαδάκη, 2013), την αύξηση της ανήλικης εγκληματικότητας (Griffin, 2017. Lahlah, van der Knaap, Leontien, Bogaerts, & Lens, 2014) και τις καταστροφικές συνέπειες που έχει η παραβατικότητα για τον ίδιο τον παραβάτη, αλλά και για την κοινωνία στο σύνολό της (Παπαδάτος, 2003).

Η έρευνα διεξήχθη τον Απρίλιο του 2013 στα σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που λειτουργούσαν την περίοδο εκείνη σε όλη την Ελλάδα μέσα στις φυλακές ανηλίκων: στο 6ο Γυμνάσιο Βόλου Παράρτημα Φυλακών και στο 2ο Γυμνάσιο Αυλώνας στο Κέντρο Κράτησης Νέων της Αυλώνας. Στην έρευνα συμμετείχαν σαρανταπέντε μαθητές και οι είκοσι εκπαιδευτικοί τους. Από τις ερευνητικές υποθέσεις

του στόχου «α» που αναφέρθηκε στην αρχή αυτής της ενότητας, στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται και συζητείται η εξής υπόθεση.

Οι ανήλικοι κρατούμενοι εμφανίζουν σε υψηλό βαθμό επιθετική και παραβατική συμπεριφορά, διαταραχή προκλητικής εναντίωσης και διαταραχή διαγωγής. Για τη διερεύνηση αυτής της υπόθεσης χρησιμοποιήθηκε (α) το ASEBA/YSR ερωτηματολόγιο για εφήβους του συστήματος Achenbach για Εμπειρικά Βασισμένη Αξιολόγηση και (β) αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο συνέντευξης για τους εκπαιδευτικούς. Οι 112 ερωτήσεις του συστήματος Achenbach ομαδοποιούνται σε 9 υποκλίμακες οι οποίες αντιπροσωπεύουν τις 9 βασικές κατηγορίες των προβλημάτων συμπεριφοράς που χαρακτηρίζουν την γενική εικόνα των μαθητών και είναι: (1) Άγχος / Κατάθλιψη, (2) Απόσυρση / Κατάθλιψη, (3) Σωματικά Ενοχλήματα, (4) Κοινωνικά Προβλήματα, (5) Προβλήματα Σκέψης, (6) Προβλήματα Προσοχής, (7) Παράβαση Κανόνων, (8) Επιθετική Συμπεριφορά και (9) Άλλα Προβλήματα. Οι υποκλίμακες 7 και 8 διαμορφώνουν τα εξωτερικευμένα προβλήματα.

Από τις απαντήσεις των μαθητών στις ερωτήσεις του ASEBA/YSR προκύπτουν και 6 επιμέρους υποκλίμακες οι οποίες είναι *εναρμονισμένες με το διαγνωστικό εγχειρίδιο DSM-IV-TR*. Οι υποκλίμακες αυτές χαρακτηρίζουν την γενικότερη εικόνα των μαθητών, βαθμολογούνται με τον ίδιο τρόπο και είναι οι εξής: (1) Συναισθηματικά Προβλήματα, (2) Προβλήματα Άγχους, (3) Σωματικά Προβλήματα, (4) Προβλήματα Προσοχής/Υπερκινητικότητας, (5) Εναντιωματικά/Προκλητικά Προβλήματα και (6) Προβλήματα Διαγωγής. Σημειώνεται ότι τα αποτελέσματα της υποκλίμακας «Επιθετική Συμπεριφορά» και της υποκλίμακας «Εναντιωματικά/Προκλητικά Προβλήματα» συζητούνται μαζί στην παρούσα εργασία, εφόσον σύμφωνα με την «*Συσχέτιση των Κλιμάκων ΣΑΕΒΑ με Διαγνώσεις κατά DSM-IV*» και οι δύο αφορούν διαταραχές προκλητικής εναντίωσης (Achenbach, & Rescorla, 2003, σ. 162). Για τον ίδιο λόγο, τα ευρήματα που προκύπτουν από τις απαντήσεις των νεαρών παραβατών του δείγματος στις υποκλίμακες «Προβλήματα Διαγωγής» και «Παράβαση Κανόνων» συζητούνται μαζί, διότι αφορούν και οι δύο διαταραχές διαγωγής (Achenbach, & Rescorla, 2003, σ.162).

2. Διαταραχή προκλητικής εναντίωσης, διαταραχή διαγωγής και επιθετικότητα

Η διαταραχή διαγωγής είναι μια διαταραχή που εμφανίζεται στην παιδική ηλικία και καθορίζεται από συχνή παραβίαση των βασικών δικαιωμάτων των άλλων και περιφρόνηση των κοινωνικών θεσμών. Εκδηλώνεται με διάφορες μορφές όπως είναι «η απειλή των άλλων, η πρόκληση βλάβης σε ανθρώπους ή ζώα, η καταστροφή ξένης περιουσίας, τα συχνά ψέματα, η κλοπή και η παράβαση κανόνων στο σχολείο, στο σπίτι και γενικά στην κοινωνία» (Λεξικό Ψυχολογίας του Cambridge, 2015, σ. 209). Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με το διαγνωστικό εγχειρίδιο ICD-10, η διαταραχή προκλητικής εναντίωσης χαρακτηρίζεται από έντονη εναντιωματική συμπεριφορά, ανυπακοή και προκλητική συμπεριφορά, ενώ απουσιάζουν σοβαρότερες επιθετικές ή δυσκοινωνικές πράξεις παράβασης του νόμου ή των δικαιωμάτων άλλων προσώπων (ΠΟΥ, 2002, σ. 341). Όπως είναι φανερό οι διαταραχές αυτές συμπεριλαμβάνουν την επιθετικότητα στα κύρια χαρακτηριστικά τους συμπτώματα τους, πράγμα που επισημαίνεται και στο διαγνωστικό εγχειρίδιο DSM-5 (2015).

Η επιθετικότητα είναι «γνώρισμα ή χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς που αποσκοπεί στην πρόκληση βλάβης ή στην άσκηση ελέγχου για την ικανοποίηση των

αναγκών του ατόμου και σε βάρος του άλλου. Η επιβολή των αναγκών ή του κύρους του ατόμου στους άλλους και η αδιαφορία για αυτούς» (Λεξικό ψυχολογίας του Cambridge, 2015, σ.315). Ο Rattner (1972) υποστηρίζει πως είναι επιπόλαιο να μιλά κανείς για την επιθετικότητα ως ένα εγγενές χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του ατόμου (όπως αναφέρεται στο Καλλιώτης, 2002), αφού μπορεί να αποκτηθεί μέσω της μάθησης. Επομένως, η επιθετικότητα διαμορφώνεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου (Καλλιώτης, 2002), ενώ μπορεί να συγκαλύπτει συναισθηματικές και κοινωνικές αδυναμίες, χαμηλή αυτοπεποίθηση ή μέσο διεκδίκησης μιας κοινωνικής ταυτότητας ή μιας κοινωνικής επιτυχίας (Κουρκούτας & Κοκκιάδη, 2015).

Σε γενικές γραμμές, η διεθνής έρευνα υποστηρίζει πως η επιθετικότητα αποτελεί σημαντικό παράγοντα υψηλής επικινδυνότητας στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς (Ang, Huan, Chan, Cheong & Leaw, 2015. Connolly, Al-Ghamdi, Kobeisy, Alqurashi, Schwartz & Beaver, 2016. Hay, Meldrum, Widdowson & Piquero, 2017. Patrick, 2015. Rosato, Correll, Pappadopulos, Chait, Crystal, Jensen & Treatment of Maladaptive Aggressive in Youth Steering Committee, 2012. Stickle, Marini & Thomas, 2012. Teplin et al., 2015). Επομένως, η διερεύνηση της επιθετικότητας των ανήλικων παραβατών αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση κατάλληλων προγραμμάτων αντιμετώπισης, εφόσον μια πληθώρα επιτυχημένων παρεμβάσεων βασίζονται ή συμπεριλαμβάνουν τη διαχείριση θυμού και της επιθετικής συμπεριφοράς των έγκλειστων νέων (Heller, Shah, Guryan, Ludwig, Mullainathan & Pollack, 2017. Hutchinson, Willner, Rose, Burke & Bastick, 2017. Rosato et al., 2012).

3. Αποτελέσματα

Με βάση τη στάθμιση του εργαλείου συλλογής δεομένων προκύπτει η κατηγοριοποίηση των μετεχόντων σε τρία επίπεδα. Οι μαθητές οι οποίοι κυμαίνονται στο φυσιολογικό φάσμα, οι μαθητές οι οποίοι κυμαίνονται στο οριακό φάσμα και εκείνοι που κυμαίνονται στο κλινικό φάσμα. Η στάθμιση του μέσου συλλογή δεδομένων που χρησιμοποιείται, Achenbach (ASEBA, 2001) και για την ελληνική προσαρμογή (Ρούσσου, 2001) έχει αποδώσει οριακές τιμές για το κάθε σύνδρομο ξεχωριστά οι οποίες επιτρέπουν την ταξινόμηση των αξιολογούμενων μαθητών σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες, βάσει της βαθμολογίας την οποία συγκεντρώνουν.

Τα επίπεδα αυτά δημιουργήθηκαν λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία και το φύλο των παιδιών και είναι το «φυσιολογικό φάσμα», «οριακό φάσμα» και «κλινικό φάσμα». Μαθητές για τους οποίους προκύπτει χαμηλή βαθμολογία κατατάσσονται εντός του «φυσιολογικού φάσματος» εμφάνισης των μετρούμενων συμπτωμάτων, ενώ εκείνοι για τους οποίους προκύπτει υψηλή βαθμολογία κατατάσσονται εντός του «κλινικού φάσματος» και αποτελούν όπως είναι αντιληπτό περιπτώσεις που παρουσιάζουν έντονα συμπτώματα του μετρούμενου συνδρόμου.

Όπως φαίνεται στον πίνακα 1, όσον αφορά στην ομάδα «Εξωτερικευμένα προβλήματα», το 24,4% (n = 11) των συμμετεχόντων εντοπίστηκαν στο «φυσιολογικό φάσμα», το 2,2% (n = 1) στο «οριακό φάσμα», ενώ το 73,3% (n = 33) εντοπίστηκαν στο «κλινικό φάσμα». Στην κλίμακα «Παράβαση κανόνων» το 31,1% (n = 14) εντοπίζονται στο «φυσιολογικό φάσμα», το 22,2% (n = 10) στο «οριακό φάσμα», ενώ το 46,7% (n = 21) των συμμετεχόντων εντοπίζονται στο «κλινικό φάσμα. Τέλος, όσον αφορά στην κλίμακα «Επιθετική συμπεριφορά», το 60% (n = 27) του δείγματος

βρίσκονται στο «φυσιολογικό φάσμα», το 11,1% (n = 5) στο «οριακό φάσμα» και το 28,9% (n = 13) στο «κλινικό φάσμα».

Πίνακας 1.

Κατανομή συχνοτήτων των Επιμέρους Συνδρόμων ως προς τα επίπεδα τους

Κλίμακες	**Επίπεδα**		
	Φυσιολογικό	**Οριακό**	**Κλινικό**
	n (%)	**n (%)**	**n (%)**
Εξωτερικευμένα προβλήματα	11 (24,4)	1 (2,2)	33 (73,3)
Παράβαση Κανόνων	14 (31,1)	10 (22,2)	21 (46,7)
Επιθετική Συμπεριφορά	27 (60,0)	5 (11,1)	13 (28,9)

Όπως φαίνεται στον πίνακα 2, στην κλίμακα «Εναντιωματικά/ Προκλητικά προβλήματα» το 64,4% (n = 29) των ανήλικων παραβατών που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα βρίσκονται στο «φυσιολογικό φάσμα», το 15,6% (n = 7) βρίσκονται στο «οριακό φάσμα» και το 20% (n = 9) εντοπίζονται στο «κλινικό φάσμα». Τέλος, στην κλίμακα «Προβλήματα διαγωγής» το 53,3% (n = 24) του δείγματος βρίσκονται στο «φυσιολογικό φάσμα», το 11,1% (n = 5) στο «οριακό φάσμα», ενώ το 35,6% (n = 16) εντοπίζονται στο «κλινικό φάσμα».

Πίνακας 2.

Κατανομή συχνοτήτων των εναρμονισμένων με το DSM κλιμάκων ως προς τα επίπεδα τους

Κλίμακες	**Επίπεδα**		
	Φυσιολογικό	**Οριακό**	**Κλινικό**
	n (%)	**n (%)**	**n (%)**
Εναντιωματικά/ Προκλητικά Προβλήματα	29 (64,4)	7 (15,6)	9 (20,0)
Προβλήματα Διαγωγής	24 (53,3)	5 (11,1)	16 (35,6)

Οι παρακάτω ερωτήσεις περιλαμβάνονται στις παραπάνω κλίμακες του εργαλείου Achenbach. Όπως φαίνεται στο σχήμα 1 στη δήλωση «η διάθεσή μου και τα συναισθήματά μου αλλάζουν ξαφνικά» του εργαλείου Achenbach, το 22,2% απάντησαν «δεν ταιριάζει», το 37,8% απάντησαν «ταιριάζει κάπως ή μερικές φορές» και το 40% απάντησαν «ταιριάζει πολύ ή πολύ συχνά». Επομένως, περίπου το 80%

των συμμετεχόντων υποστήριξαν πως τα συναισθήματα και η διάθεσή τους αλλάζουν ξαφνικά.

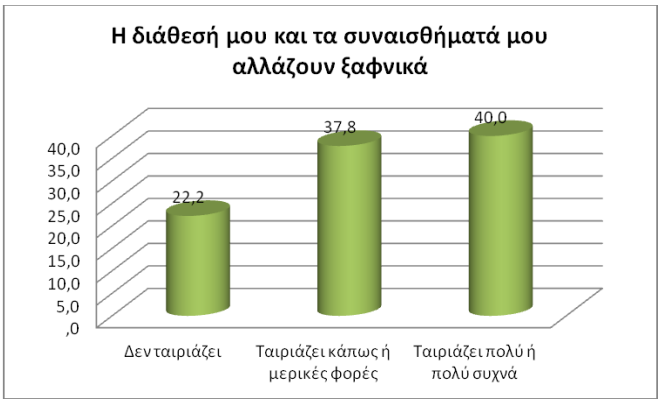

Σχήμα 1. «Η διάθεσή μου και τα συναισθήματά μου αλλάζουν ξαφνικά».

Οι απαντήσεις των συμετεχόντων στη δήλωση «είμαι νευρικός, τα νεύρα μου είναι τεντωμένα» του εργαλείου Achenbach, φαίνονται στο επόμενο σχήμα 2. Στην παραπάνω δήλωση το 20% απάντησαν πως «δεν ταιριάζει», το 53,3% δήλωσαν «ταιριάζει κάπως ή μερικές φορές» και το 26,7% δήλωσαν ότι «ταιριάζει πολύ ή πολύ συχνά». Παρατηρείται πως οι ανήλικοι παραβάτες που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα απάντησαν σε ποσοστό 80% πως είναι νευρικοί και πως τα νεύρα τους είναι τεντωμένα.

Σχήμα 2. «Είμαι νευρικός, τα νεύρα μου είναι τεντωμένα».

Στο σχήμα 3 παρουσιάζονται οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στην ερώτηση «αρπάζομαι εύκολα» του εργαλείου Achenbach. Παρατηρείται πως στην παραπάνω δήλωση το 22,2% απάντησαν «δεν ταιριάζει», το 48,9% απάντησαν «ταιριάζει κάπως ή μερικές φορές» και το 28,9% απάντησαν «ταιριάζει πολύ ή πολύ συχνά». Επομένως, περίπου 80% των συμμετεχόντων υποστήριξαν πως 'αρπάζονται' εύκολα.

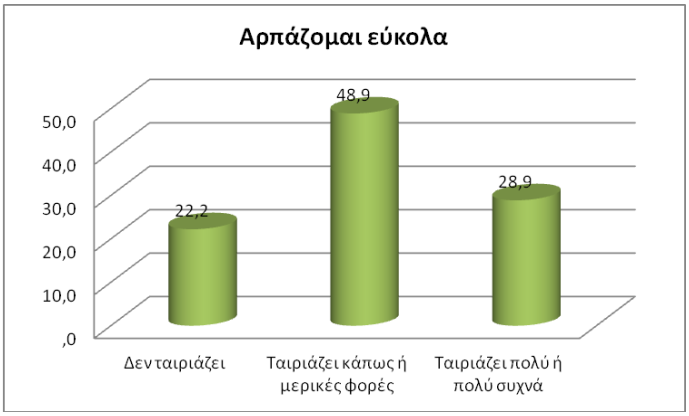

Σχήμα 3. «Αρπάζομαι εύκολα».

Στο επόμενο σχήμα 4, παρουσιάζονται οι απαντήσεις στη δήλωση «μπλέκω σε πολλούς καβγάδες» του ερωτηματολογίου Achenbach. Παρατηρείται πως το 37,8% δήλωσαν ότι «δεν ταιριάζει», το 48,9% ότι «ταιριάζει κάπως ή μερικές φορές» και το 13,3% ότι «ταιριάζει πολύ ή πολύ συχνά». Σύμφωνα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων περίπου το 60% του δείγματος απάντησαν πως μπλέκουν σε πολλούς καβγάδες.

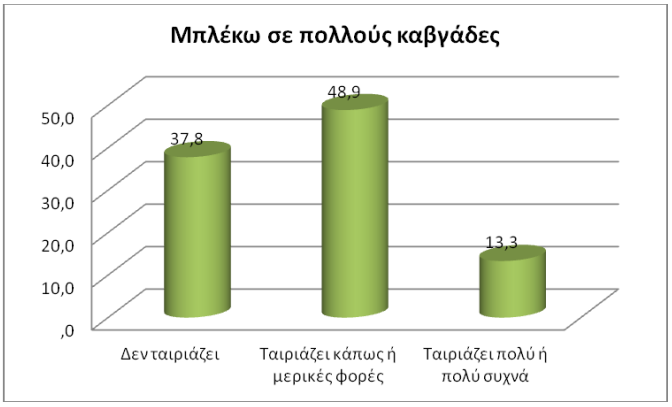

Σχήμα 4. «Μπλέκω σε πολλούς καβγάδες».

4. Συζήτηση - Συμπεράσματα

Με βάση τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας αλλά και τα αποτελέσματα επιδημιολογικών ερευνών για την εμφάνιση της επιθετικής συμπεριφοράς και της διαταραχής προκλητικής εναντίωσης στο γενικό πληθυσμό των ανηλίκων, συμπεραίνεται ότι τα ποσοστά εμφάνισης των παραπάνω προβλημάτων εμφανίζονται σε ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό στους έγκλειστους ανήλικους παραβάτες, ενώ ξεπερνούν σε σημαντικό βαθμό τα ποσοστά του γενικού πληθυσμού. Αναλυτικότερα, η συχνότητα εμφάνισης της προκλητικής εναντιωματικής συμπεριφοράς στο γενικό πληθυσμό κυμαίνεται από 2 έως 10% παγκοσμίως (Quy & Stringaris, 2012), ενώ σύμφωνα με την

Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία (APA) (2013) ο μέσος όρος συχνότητας της διαταραχής στο γενικό πληθυσμό είναι 3.3%. Στην παρούσα έρευνα βρέθηκε ότι το 36% του δείγματος βρίσκονται εκτός του φυσιολογικού φάσματος στην κλίμακα «Εναντιωματικά/ Προκλητικά Προβλήματα» η οποία περιλαμβάνεται στις «Εναρμονισμένες με το DSM κλίμακες» του ερωτηματολογίου Achenbach. Από την άλλη πλευρά το ποσοστό αυτό βρέθηκε υψηλότερο (40%) στην κλίμακα «Επιθετική Συμπεριφορά» που περιλαμβάνουν οι «Εμπειρικές Κλίμακες Προβλημάτων Συμπεριφοράς» του Achenbach.

Παρόμοια ποσοστά με αυτά της παρούσας έρευνας παρουσιάζουν πολλές άλλες έρευνες, όπως αυτή των Davis, Peterson-Badali, Weagant και Skilling (2015) και των Zhou et al. (2012), όπου βρέθηκαν ποσοστά εμφάνισης επιθετικής συμπεριφοράς στους ανήλικους παραβάτες σε ποσοστό 45.19% και 30% αντίστοιχα. Σε γενικές γραμμές η διεθνής έρευνα υποστηρίζει πως η επιθετικότητα αποτελεί παράγοντα υψηλής επικινδυνότητας στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς (Connolly et al., 2016. Patrick, 2015. Stickle et al., 2012. Rosato et al., 2012. Teplin et al., 2015) και παρουσιάζει μεγάλη συσχέτιση όσον αφορά στην υποτροπή των ανηλίκων στην παραβατικότητα (Borum, 2016. Zhou, Witt, Cao, Chen & Wang, 2017). Επιπλέον, ο εγκλεισμός ανηλίκων σε κέντρα κράτησης έχει βρεθεί πως αυξάνει τα επίπεδα επιθετικότητας, αφού σύμφωνα με τη θεωρία του «peer contagion» και την Κοινωνικογνωστική θεωρία, η επαφή με πιο επιθετικούς ανηλίκους που συχνά βρίσκονται έγκλειστοι στα κέντρα κράτησης, ενισχύει την εκδήλωση της επιθετικότητας (Lambie & Randell, 2013).

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τα επιδημιολογικά δεδομένα του σχεδίου ΨΥΧΑΡΓΩΣ Γ΄ από 30 χώρες της Ευρώπης (27 χώρες της ΕΕ, Ελβετία, Νορβηγία, Ισλανδία) ο επιπολασμός για τις διαταραχές διαγωγής στα παιδιά και τους εφήβους είναι 3,0% (Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2011-2020). Στην παρούσα έρευνα, το 47% των συμμετεχόντων εντοπίστηκαν εκτός του φυσιολογικού φάσματος στην κλίμακα «Προβλήματα Διαγωγής» των εναρμονισμένων με το DSM κλιμάκων του εργαλείου Achenbach, ενώ στην κλίμακα «Παράβαση Κανόνων» που περιλαμβάνεται στις «Εμπειρικές Κλίμακες Προβλημάτων Συμπεριφοράς» του εργαλείου Achenbach, το 68,9% του δείγματος εντοπίστηκαν εκτός του φυσιολογικού φάσματος.

Παρόμοια ποσοστά εμφάνισης των προβλημάτων διαγωγής στον πληθυσμό των ανήλικων κρατουμένων παρουσιάζουν οι Μανιαδάκη και Κάκουρος (2013) αφού υποστηρίζουν ότι το 40 έως 90% παρουσιάζουν τέτοιου είδους προβλήματα. Η βιβλιογραφική επισκόπηση 15 μελετών των Colins, Bijttebier, Broekaert και Andershed (2014) κατέδειξε πως οι διαταραχές διαγωγής εμφανίζονται συχνότερα στους ανηλίκους που βρίσκονται έγκλειστοι σε κέντρα κράτησης, σε ποσοστό περίπου 50%. Επιπλέον, οι Bowen, Morgan, Moore και van Goozen (2014) σε έρευνα που διεξήγαγαν με δείγμα 63 ανήλικους παραβάτες γένους αρσενικού στην οποία χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα YSR του ερωτηματολογίου Achenbach παρουσιάζουν σχεδόν ίδια αποτελέσματα (52,34%),

Από όλα τα παραπάνω συμπεραίνεται πως η επιθετικότητα, τα προβλήματα προκλητικής εναντίωσης, διαγωγής και οι παραβατικές συμπεριφορές συναντώνται σε σημαντικά υψηλότερο ποσοστό στους ανήλικους κρατουμένους από ότι στο γενικό πληθυσμό, ενώ η διερεύνησή τους αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση κατάλληλων προγραμμάτων αντιμετώπισης. Όπως τονίζουν πολλοί ερευνητές, οι παρεμβάσεις που δεν λαμβάνουν υπόψη τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των

παραβατών, δεν έχουν σε καμία περίπτωση τα ίδια αποτελέσματα με εκείνες που βασίζονται στην ανθρώπινη ψυχολογία και συμπεριφορά και στις ιδιαίτερες ψυχολογικές ανάγκες των ανηλίκων (Andrews & Bonta, 2010). Ως εκ τούτου προτείνεται όπως η αναγνώριση και η αντιμετώπιση της επιθετικής συμπεριφοράς, της προκλητικής εναντίωσης και της διαταραχής διαγωγής αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τον καταρατισμό και την υλοποίηση προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης των ανήλικων παραβατών.

Βιβλιογραφία

Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2003). *Εγχειρίδιο για τα ερωτηματολόγια και προφίλ σχολικής ηλικίας του ΣΑΕΒΑ.* (Α. Ρούσσου, Μεταφρ.- Επιμ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Alain, M., & Desrosiers, J. (2016). A fairly short history of youth criminal justice in Canada. In M. Alain, R. R. Corrado & S. Reid (Eds.), *Implementing and working with the youth criminal justice act across Canada* (pp. 23-40). Buffalo, NY: University of Toronto Press.

Andrews, D.A., Bonda, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy and Law*, 16(1), 39-55.

Ang, R. P., Huan, V. S., Chan, W. T., Cheong, S. A., & Leaw, J. N. (2015). The role of delinquency, proactive aggression, psychopathy and behavioral school engagement in reported youth gang membership. *Journal of Adolescence*, *41*, 148-156.

Antigone (2015). Organized crime and juvenile crime in Greek society: A depiction of the reality. In Europe for citizens Programme (Ed.), *Waves of citizenship, waves of legality* (pp. 1-34). Brussels: European Commision.

Artinopoulou, V. (2013). Restorative justice in Greece. In Specific Programme Criminal Justice (Ed.), *Directorate-general justice-directorate B: 3E model for a restorative justice strategy in Europe* (pp. 1-32). Brussels: European Commision.

Bhatta, M. P., Jefferis, E., Kavadas, A., Alemagno, S. A., & Shaffer-King, P. (2014). Suicidal behaviors among adolescents in juvenile detention: Role of adverse life experiences. *Public Library of Science One*, *9*(2), 1-6.

Βλάσσης, Ν. (2009). *Ανήλικοι παραβάτες: Η περίπτωση της Ρόδου* (διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού.

Borum, R. (2016). Evaluating violence risk in children and adolescents. In P. M. Kleespies (Ed.), *The Oxford handbook of behavioral emergencies and crises* (p. 60-72). Oxford: Oxford University Press.

Bowen, K. L., Morgan, J. E., Moore, S. C., & van Goozen, S. H. (2014). Young offenders' emotion recognition dysfunction across emotion intensities: Explaining variation using psychopathic traits, conduct disorder and offense severity. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 36*(1), 60.

Γαλανάκη, Ε. (2003). *Θέματα αναπτυξιακής ψυχολογίας: Γνωστική-κοινωνική-συναισθηματική ανάπτυξη*. Αθήνα: Ατραπός.

Chhabra, K.D. (2017). Mental health and the juvenile justice system: Where has history taken us? *American Journal of Psychiatry Residents, 12*(1), 2-3.

Cima, M., Vancleef, L. M. G., Lobbestael, J., Meesters, C., & Korebrits, A. (2014). Don' t you dare look at me, or else: Negative and aggressive interpretation bias, callous unemotional traits and type of aggression. *Journal of Child and Adolescent Behaviour, 2*(2), 128-136.

Colins, O. F., Bijttebier, P., Broekaert, E., & Andershed, H. (2014). Psychopathic-like traits among detained female adolescents: Reliability and validity of the antisocial process screening device and the youth psychopathic traits inventory. *Assessment, 21*(2), 195-209.

Connolly, E. J., Al-Ghamdi, M. S., Kobeisy, A. N., Alqurashi, F., Schwartz, J. A., & Beaver, K. M. (2016). Identifying latent classes of antisocial behavior among youth from Saudi Arabia: An assessment of the co-occurrence between aggression, psychopathy, low self-control, and delinquent behavior. *Youth Violence and Juvenile Justice, 15*, 219–239

Dowd, N. (Ed.) (2015). A juvenile justice system: Total for a broken system. New York, NY: New York University Press.

DSM- 5 (2015). Διαγνωστικά κριτήρια από DSM- 5. Στο Κ. Γκοζαμάνης (Επιμ.). Αθήνα: Λίτσας.

Gogoni, P., Athanasaki, E., & Venni, E. (2015). Social pedagogical reflexes of Greek society during the economic crisis period: Indicative social pedagogical actions. *International Journal of Social Pedagogy*, *4*(1), 248-273.

Davis, K. M., Peterson-Badali, M., Weagant, B., & Skilling, T. A. (2015). A process evaluation of Toronto's first youth mental health court. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, 57*(2), 159-188.

Greenwood, P. (2008). Prevention and intervention for juvenile offenders. *The Future of Children: Juvenile Justice, 18*(2), 185-210.

Griffin, E. (2017). Just *learning: The imperative to transform juvenile justice systems into effective educational systems* (2nd ed.). Atlanta: Southern Education Foundation.

Grisso, T. (2008). Adolescent offenders with mental disorders. *The Future of Children, 18*(2), 143-164.

Hay, C., Meldrum, R. C., Widdowson, A. O., & Piquero, A. R. (2017). Early aggression and later delinquency: Considering the redirecting role of good parenting. *Youth Violence and Juvenile Justice, 15*(4), 374-395.

Heller, S. B., Shah, A. K., Guryan, J., Ludwig, J., Mullainathan, S., & Pollack, H. A. (2017). Thinking, fast and slow? Some field experiments to reduce crime and dropout in Chicago. *The Quarterly Journal of Economics, 132*(1), 1-54.

Hutchinson, G., Willner, P., Rose, J., Burke, I., & Bastick, T. (2017). CBT in a Caribbean context: A controlled trial of anger management in Trinidadian prisons. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy, 45*(1), 1-15.

Καλλιώτης, Π., Καϊσέρογλου Ν., Κολοβός Γ., Μπαμπανίκας Δ.. & Ταούλας Κ. (2002). *Η φύση και η έκταση της σχολικής επιθετικότητας και «κακοποίησης» στους μαθητές από 8 έως 12 ετών*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Καφασάρη, Α., Βλάσσης, Ν., & Γερουκάλης, Δ. (2007). Παραβατικότητα ανηλίκων: Μια μελέτη περίπτωσης για την Κω. Ανακτήθηκε 11 Ιανουαρίου, 2018, από http://www.encephalos.gr/full/44-4-07g.htm

Κουράκης, Ν. (1999). *Έφηβοι παραβάτες και κοινωνία*. Αθήνα: Σάκκουλα.

Κουρκούτας, Η., & Κοκκιάδη, Μ. (2015). Από τη σχολική βία και τον ενδοσχολικό εκφοβισμό στο «ενταξιακό σχολείο». *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 8*, 56-89.

Lahlah, E., van der Knaap, L. M., Bogaerts, S., & Lens, K. M. (2014). Ethnic differences in the effect of perceived parenting on juvenile violent delinquency of Dutch and Moroccan-Dutch boys. *Journal of Child and Family Studies, 23*(2), 333-346.

Lambie, I., & Randell, I. (2013). The impact of incarceration on juvenile offenders. *Clinical Psychology Review*, *33*(3), 448-459.

Larson, K.A., Grisso, T. (2011). *Developing statutes for competence to stand trial in juvenile deliquency proceedings: A guide for lawmakers: National youth screening and assessment project*. Washington University, St. Louis: Center for Mental Health Services Research Publications and Presentations.

Μαλλούχου, Α. (2014). Επανορθωτική δικαιοσύνη: Μια εναλλακτική προσέγγιση στη μεταχείριση των ανήλικων παραβατών: Ο θεσμός της διαμεσολάβησης και ο ειδικοπροληπτικός ρόλος του επιμελητή ανηλίκων (διπλωματική εργασία). Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Μανιαδάκη, Κ. (2013). Σύγχρονα δεδομένα για τη νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα. Στο Η. Ε. Κουρκούτας & Θ. Β. Θάνος (Επιμ.), *Σχολική φοβία και παραβατικότητα* (σ. 123 – 135). Αθήνα: Τόπος.

Μανιαδάκη, Κ., Κάκουρος, Ε. (2013). Η ψυχοπαθολογία των ανήλικων παραβατών. Στο Η. Ε. Κουρκούτας & Θ. Β. Θάνος (Επιμ.), *Σχολική φοβία και παραβατικότητα* (σ.137-164). Αθήνα: Τόπος.

Matsumoto, D. (Ed.). (2015). *Λεξικό ψυχολογίας του Cambridge*. Αθήνα: Πεδίο.

Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π. Ο.Υ). (2002). *Ταξινόμηση ICD-10 ψυχικών διαταραχών και διαταραχών της συμπεριφοράς*. Αθήνα: Βήτα.

Παπαδάτος, Γ. (1990). Η Επανεκπαίδευση και η ένταξη των ανηλίκων στο κοινωνικό σύνολο. Στο Λ. Μπεζέ (Επιμ.), *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων.* Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Παπαδάτος, Γ. (2003). *Δικαστική ψυχολογία - ψυχιατρική*. Αθήνα: Σμυρνιωτάκης.

Patrick, S. W. (2015). *Exploration of factors related to institutional misconduct for male youth in a juvenile detention center located within an Appalachian county: Using the Massachusetts youth screening instrument 2nd edition*. Cincinnati, OH: University of Cincinnati.

Quy, K., & Stringaris, A. (2012). Oppositional defiant disorder: *IACAPAP e-textbook of child and adolescent mental health.* Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions.

Rosato, N. S., Correll, C. U., Pappadopulos, E., Chait, A., Crystal, S., Jensen, P. S., & Treatment of Maladaptive Aggressive in Youth Steering Committee. (2012). Treatment of maladaptive aggression in youth: CERT guidelines II. Treatments and ongoing management. *Pediatrics*, *129*(6), 157-166.

Sander, J. B., Patall, E. A., Amoscato, L. A., Fisher, A. L., & Funk, C. (2012). A meta-analysis of the effect of juvenile delinquency interventions on academic outcomes. *Children and Youth Services Review*, *34*(9), 1695-1708.

Segrado, C. (2016). (Ed). *Child rights and juvenile justice*. Rome: Save the Children Italia Onlus.

Stickle, T. R., Marini, V. A., & Thomas, J. N. (2012). Gender differences in psychopathic traits, types, and correlates of aggression among adjudicated youth. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *40*(4), 513-525.

Teplin, L. A., Welty, L. J., Abram, K. M., Dulcan, M. K., Washburn, J. J., McCoy, K., & Stokes, M. L. (2015). *Psychiatric disorders in youth after detention*. Washington, DC: US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.

Thompson, K. C., & Morris, R. J. (2016). *Juvenile Delinquency and Disability*. London: Springer International.

ΨΥΧΑΡΓΩΣ Γ' (2011-2020). (2011). Σχέδιο αναθεώρησης του προγράμματος ΨΥΧΑΡΓΩΣ. Ανακτήθηκε 11 Ιανουαρίου, 2018, από http://www.psychargos.gov.gr/Documents2/%CE%9D%CE%95%CE%91/%CE%A8%CE%A5%CE%A7%CE%91%CE%A1%CE%93%CE%A9%CE%A3%20%CE%93'%20(2011-2020).pdf

Young, S., Green, B., & Church, R. (2017). Juvenile delinquency, welfare, justice and therapeutic interventions: A global perspective. *British Journal of Psychiatry*, *41*(1), 21-29.

Umair, A., & Azka, M. (2016). Factors affecting juvenile delinquency in Punjab, Pakistan: A case study conducted at juvenile prisons in Punjab province. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, *7*(4), 372-378.

Underwood, L. A., & Washington, A. (2016). Mental illness and juvenile offenders. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *13*(2), 228.

White, C. (2017). Treatment services in the juvenile justice system: Examining the use and funding of forthcoming services by youth on probation. *Youth Violence and Juvenile Justice*. Retrieved May 5, 2018, from http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1541204017728997

Χαϊρπάρογλου, Α. (2010). *Έφηβοι σε ρήξη με το νόμο*. Αθήνα: Νήσος

Zhou, J., Witt, K., Cao, X., Chen, C., & Wang, X. (2017). Predicting reoffending using the structured assessment of violence risk in youth (SAVRY): A 5-year follow-up study of male juvenile offenders in Hunan province, China. *Public Library of Science One*, *12*(1), 1-11.

Zhou, Z., Xiong, H., Jia, R., Yang, G., Guo, T., Meng, Z., ... & Zhang, Y. (2012). The risk behaviors and mental health of detained adolescents: A controlled, prospective longitudinal study. *Public Library of Science One*, *7*(5), 1-5.